

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

БОРИСЮК Світлана Олексіївна

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УЧИЛИЩ УМІННЯ
НАВЧАТИ ДИТИНУ ВЧИТИСЯ (на матеріалі вивчення
педагогічних дисциплін)

ІЗ.00.01—теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1994

РОБОТА ВИКОНАНА В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ
ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ім. М.П.ДРАГОМАНОВА

Науковий керівник-кандидат педагогічних наук,
професор ПАНЧЕНКО
ГРИГОРІЙ ДЕНИСОВИЧ

Офіційні опоненти- доктор педагогічних наук,
професор КОРОТЯЄВ
БОРИС ІВАНОВИЧ;
кандидат педагогічних наук,
в.о.доцента ГУЩЕНКО
ВАЛЕНТИНА ОЛЕКСІЇВНА

Провідна організація- Вінницький державний
педагогічний інститут

Захист відбудеться " " _____ 1994 року
о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
К. _____ при Українському державному педагогічному університеті
ім. М.П.Драгоманова за адресою: 252030 м.Київ 30, вул.Пирогова,9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Українського
державного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова

Автореферат розісланий " " _____ 1994 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради *Дасу* - Долинська Л.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність проблеми. Нові концепції навчання та виховання учнів загальноосвітніх шкіл України ставлять і нові вимоги до підготовки вчителя. Особлива увага при цьому приділяється його психолого-педагогічній підготовці, що виступає основою його професійної діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблема професійної підготовки вчителя піддавалась фундаментальним дослідженням. Зокрема, питання, пов'язані з формуванням мотивації навчання, ставлення учнів до пізнавальної діяльності досліджувались у розсотах Асакумової І.В., Маркової А.К., Манукян С.П., Матис Т.О., Лозової В.І., Савченко О.Я. Відповідно вивчалися умови підготовки вчителя до вирішення цих завдань у майбутній професійній навчальній діяльності.

Найбільш повно досліджений предметний аспект професійної діяльності вчителя у різних педагогічних системах (школа, училище, вуз). Створено чимало методичних рекомендацій щодо вдосконалення навчального процесу; вказівки для роботи зі змістом навчального матеріалу, добору адекватних йому засобів та методів (Гельман З.Е., Гришчевський І.М., Гурова Л.Л., Дьяченко В.К., Саадулов О.Ф.).

Функціональний аспект навчального процесу розглядається сучасними дослідниками у прямій залежності з розробкою моделі спеціаліста відповідно до мети профілізації окремих компонентів його роботи зі школярами: комунікативних, організаторських, прогностичних, проєктивних, конструктивних (Кузьміна Н.В., Кухарез М.В.).

Дослідження організаційних основ навчальної роботи майбутніх вчителів підготувало базу для розгляду дидактичної діяльності педагога з позиції єдності її особистісної, функціональної, предметної сторін. Саме такий підхід, на нашу думку, має стати головним у підготовці вчителя, адже його становлення виявляється не у підготовці до успішного виконання окремих видів навчальної діяльності, а у формуванні у спеціаліста психолого-дидактичної готовності до професійної роботи з дітьми (Бєлих О.С., Мороз О.Г., Рябуха М.М.).

До того ж спостерігається тенденція орієнтації сучасних педагогічних пошуків на ефективність підготовки вчителя у вищих навчальних закладах. Так, у роботах педагогів та психологів розкривається дидактичний аспект професійної підготовки майбут-

нього вчителя в процесі навчальних занять з педагогіки (Абдулліна О.А., Гуценко В.О., Климова Г.М.), в процесі педагогічної практики (Засобіна Г.А., Куренков І.М., Хрустальова Р.Ю.), в системі позааудиторної та громадсько-педагогічної роботи (Городничева І.М., Комарова В.С., Мельникова В.А., Шаймарданова Р.Х.), в процесі підготовки студентів до аналізу педагогічного досвіду (Клименко Т.К.) та науково-дослідницької роботи (Тесемніцина М.С.).

В останні роки активізувалася також пошукова робота і з проблем підготовки вчителя у середньому навчальному закладі. Так, Драгунова О.В. вивчала формування у майбутніх учителів організа-торських умінь, Іскакова М.Д. досліджувала виховання в учнів педагогічних училищ інтересу до професії вчителя. Мустафаєва Г.К. вважає, що необхідно перейти від вирішення питання розвитку окремих професійно значущих рис до комплексної підготовки вчителя початкових класів. В руслі цієї вимоги виконані роботи Мельникової Л., Сендер А.М., які присвячені питанням формування професійно-педагогічної спрямованості в учнів педагогічних училищ, та Кондрашової Л.Б., яка досліджує становлення особистості майбутнього вчителя в процесі навчання у педучилищі.

Формування в учнів педучилища готовності до роботи, в результаті якої у школярів розвиватиметься пізнавальна самостійність, тобто вони бажатимуть і умітимуть самостійно навчатися, - таке питання майже не вивчене сучасними дослідниками. З іншого боку, навчати дітей вчитися - той шлях, який забезпечить гармонійну єдність предметного, функціонального, особистісного аспектів шкільної освіти та слугуватиме орієнтиром для вчителя початкової школи у вирішенні різноманітних дидактичних завдань.

Враховуючи актуальність проблеми підготовки вчителя, здатного навчати дітей вчитися, та недостатність її вивчення, ми визначили тему дослідження: "Формування в учнів педагогічних училищ умінь навчати дітей вчитися" (на матеріалі вивчення педагогічних дисциплін).

Об'єкт дослідження: професійне становлення особистості вчителя початкових класів у педагогічному училищі.

Предмет дослідження: процес формування в учнів педагогічних училищ умінь навчати дітей вчитися.

Мета роботи - визначити умови, що сприяють підвищенню якості професійної підготовки майбутніх учителів до навчання ді-

тей вчитися.

В основу дослідження була покладена така гіпотеза: процес підготовки майбутніх вчителів початкової школи до навчання дітей вчитися буде протікати успішніше, якщо реалізувати сукупність умов: організаційних, що спрямовують зміст та процес підготовки вчителя у педагогічному училищі на усвідомлення образу кінцевого результату навчальної діяльності-навчити дитину вчитися; координаційних, що передбачають познання змістового, операційного, цілево-мотиваційного компонентів уміння навчати вчитися; методичних, що забезпечують ефективну технологію розвитку професійної підготовки вчителя початкових класів.

У відповідності з гіпотезою були визначенні основні завдання дослідження:

-визначити сутність, критерії оцінки професійної готовності учнів педучилищ до розвитку у школярів уміння вчитися та визвяти рівні її сформованості;

-виділити педагогічні умови успішного формування професійної готовності учнів педучилища до дидактичної діяльності;

-обґрунтувати основи навчальної програми щодо моделювання навчальної діяльності майбутнього вчителя початкових класів, спрямованої на розвиток у школярів уміння вчитися;

-розробити на основі одержаних експериментальних даних практичні рекомендації викладачам педагогіки щодо формування в учнів педучилища уміння навчати дітей вчитися (УНВ).

Для реалізації програми дослідження використовувався комплекс методів: спостереження, педагогічний експеримент (діагностичний і формуючий), анкетування, інтерв'ю, бесіду, експертне оцінювання, аналіз продуктів діяльності учнів педагогічних училищ; методи математичної статистики.

База дослідження. В експериментальній роботі взяло участь 360 учнів 3-4 курсів та 6 викладачів Бродівського педучилища Львівської області та Ржищівського педучилища Київської області, 108 студентів Ніжинського педагогічного інституту Чернігівської області.

Достовірність отриманих результатів забезпечувалась всебічним вивченням теорії поставлених проблем, застосуванням комплексу методів відповідно до мети та завдань дослідження, репрезентативністю вибірки, експериментальною перевіркою та впровадженням розроблених рекомендацій у процес вивчення педагогічних дисциплін у педучилищі.

Наукова новизна дослідження:

-теоретично обґрунтована та експериментально апробована організаційно-педагогічна система формування в учнів педучилища професійно значущого уміння навчати дитину вчитися;

- визначено педагогічні умови розвитку в учнів педучилища УНВ: організаційні (зміст та організацію підготовки вчителя у педучилищі спрямувати на організацію усвідомлення учнями образу кінцевого результату навчальної діяльності- навчити дитину вчитися, на розвиток їх істинно педагогічної мотивації майбутньої діяльності); координаційні (поєднувати змістовий, операційний, цілево-мотиваційний компоненти УНВ; включати у зміст навчальної пізнавальної діяльності учнів педучилища елементи моделювання діяльності вчителя відповідно до ознак очікуваного результату діяльності школярів); методичні (поєднання різних форм організації навчальної роботи майбутніх вчителів, їх типології та структури; суміщення раціональних та чуттєво-емоційних факторів впливу на вихованців педучилища; індивідуалізація підготовки майбутнього вчителя; активно-продуктивний, творчий характер навчання; зміщення акцентів з суто інформаційної функції викладача педагогічного училища на роль вихователя майбутніх вчителів).

Теоретичне значення дослідження полягає в розробці науково обґрунтованої системи підготовки майбутніх вчителів до управління процесом формування у школярів уміння вчитися; в доповненні та конкретизації професіограми вчителя за рахунок обґрунтування суттєвих компонентів готовності педагога до навчання дітей вчитися; головними серед них є: змістовий, операційний, цілево-мотиваційний; в розробці основ навчальної програми щодо моделювання дидактичної діяльності майбутнього вчителя початкових класів з формування у дітей уміння вчитися; в розробці критеріїв сформованості в учнів педучилища уміння навчати дитину вчитися та визначенні рівнів розвитку даного уміння (високого, середнього, низького).

Особистий внесок автора позначений в розробці теоретичних основ та обґрунтуванні технології навчання учнів педагогічного училища розвивати у дітей уміння вчитися, оснований на постановці особистісно значущих педагогічних цілей в процесі взаємообміну досвідом між об'єктом та суб'єктом навчального процесу; в розкритті основ моделювання діяльності вчителя початкових класів відповідно до ознак кінцевого результату його діяльності- навчити ци-

тину вчитися. При цьому під особистісно значущою педагогічною метою розуміємо таку мету конкретних розумових та практичних дій майбутнього вчителя, яка, з одного боку, самостійно визначена та усвідомлена учнем педучилища, прийнята ним як суб"єктом навчально-пізнавальної діяльності, відображає характер основних мотивів-стимулів його дій, а з другого боку, спрямовує процеси саморозвитку, самоосвіти та самовиховання майбутнього вчителя на підготовку його до успішної професійної діяльності, в результаті якої діти навчатимуться вчитися.

Практичне значення дослідження:

-в практику підготовки вчителя початкових класів впроваджена технологія забезпечення розвитку в учнів педучилища уміння навчати дитину вчитися в процесі сумісної діяльності викладача та учнів при вивченні педагогічних дисциплін;

-науково обгрунтовані та практично апробовані методичні рекомендації для викладачів педагогічних дисциплін, спрямовані на активізацію формуючого потенціалу підготовки вчителя у педучилищі;

- запропонована методика визначення рівнів сформованості у майбутнього вчителя готовності до професійної діяльності та прогнозування її подальшого вдосконалення.

На захист виносяться такі положення:

- в практику підготовки вчителя

-зміст поняття "уміння навчати дитину вчитися", яке розглядається нами як інтегративна властивість особистості майбутнього вчителя, зафіксована у структурі його світогляду як стан готовності до дидактичної діяльності, який проявляється в підпорядкуванні системи розумових та практичних дій професійному обов'язку навчати дитину вчитися;

- організаційно-педагогічна система формування уміння навчати дитину вчитися, яка включає: технологію розвитку УНВ (форми, методи та прийоми організації сумісної діяльності викладача та учнів педучилища при вивченні педагогічних дисциплін); педагогічні умови ефективності підготовки вчителя у педагогічному училищі та, зокрема, формування УНВ (організаційні, координаційні, методичні);

- програма моделювання навчальної діяльності вчителя у відповідності до ознак її кінцевого результату - уміння дітей навчатися, коли побудова системи педагогічних дій обумовлюється результатом їх функціонування, структурні елементи дій та правила їх поєднання уподібнюється структурним одиницям результату цих дій;

- критерії та рівні сформованості в учнів педучилища уміння навчати дитину вчитися.

Апробація результатів дослідження здійснювалась під час дослідно-експериментальної роботи з учнями Бродівського педучилища Львівської області, Ржищівського педучилища Київської області, зі студентами Ніжинського педінституту Чернігівської області; шляхом публікацій методичних рекомендацій, програм для педагогічних училищ, тез; виступів на республіканських, регіональних, міжвузівських та обласних науково-практичних конференціях.

Структура дисертації обумовлена логікою дослідження, визначеними завданнями і складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку використаної літератури та додатку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У вступі обґрунтовується вибір теми дослідження, розкривається її актуальність, визначаються об'єкт, предмет, мета, гіпотеза та завдання дослідження, його наукова новизна, теоретичне та практичне значення, особистий внесок автора.

У першому розділі "Теоретичний аспект проблеми формування уміння навчати дітей вчитися як професійно значущого уміння" дається психолого-педагогічна характеристика та уточнюється зміст основних понять предмету дослідження: "педагогічне уміння", "уміння навчати дитину вчитися"; визначається компонентний склад досліджуваного феномену та генезис уявлень про нього в історико-педагогічній літературі, розглядається уміння навчати вчитися як системоутворююче ядро дидактичної підготовки вчителя у педагогічному училищі.

На основі проведеного аналізу стану досліджуваної проблеми зроблено висновок про відсутність єдиного погляду на розуміння сутності поняття "уміння", "педагогічне уміння", їх структури.

Всі висловлювання щодо поняття "уміння" можна поділити на такі, де уміння визначаються як: готовність виконувати певну систему розумових та практичних дій (Бойко Є.І., Бєлих О.С., Мороз О.Г., Рябуха М.М.), система взаємопов'язаних цілеспрямованих дій (Абдулліна О.А., Гущенко Б.С., Яровий В.І.), здатність людини виконувати певну діяльність (Зарудна О.О., Карпенко Л.О., Ітельсон Л.Б., Оніщук В.О.), група висловлювань, в яких стирається межа між "умінням" та "навичкою".

Вважаємо, що уміння потенційно виражене в людині у вигляді готовності до дії та являє собою усвідомлену систему знань і навичок. В ситуації виникнення тієї чи іншої задачі, відповідна цій задачі система знань чи навичок актуалізується і втілюється в необхідних для її вирішення діях. Тому серед різних підходів ми приймаємо позицію тих, хто розглядає уміння як готовність успішно виконувати певну діяльність. При цьому "готовність" трактується як відповідна установка на дію та на її виконання, або як підготовленість до оволодіння цією дією; як сформованість всього того, що необхідне для успішного її виконання. Основними компонентами даної якості особистості вчителя є: мотиваційний (інтерес до проблеми формування уміння вчитися, розуміння значимості результатів процесу формування такого уміння, прагнення до професійного самовдосконалення в даній галузі); інтелектуальний (розуміння сутності уміння навчатися та процесу його формування у дітей, знання різних теоретичних концепцій формування умінь та факторів оптимізації цього процесу), операційний (володіння технологією формування різних умінь у молодших школярів та прийомами стимуляції навчальної діяльності учнів, володіння способами діагностики рівнів сформованості навчальних умінь у школярів). Такий компонентний аналіз обумовлює доцільність застосування поняття "готовність" для визначення інтегрованого педагогічного уміння.

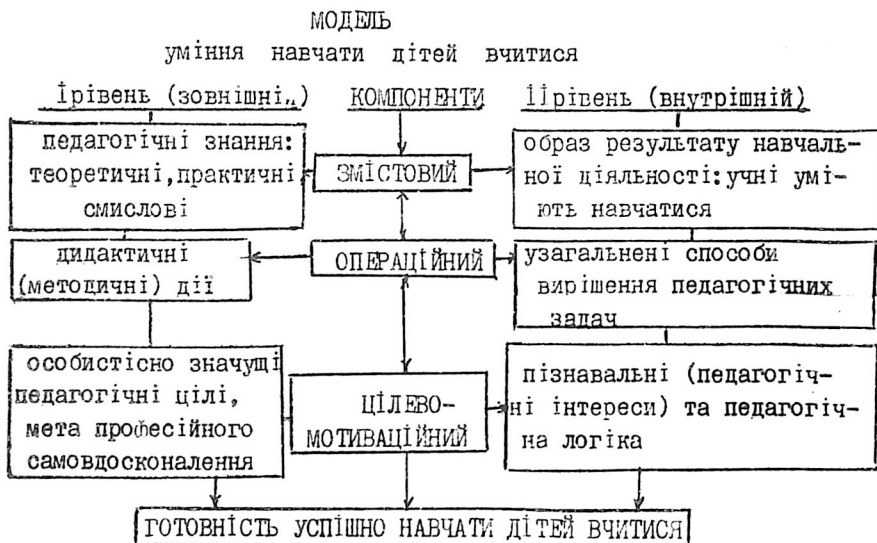
Результати проведеного теоретичного аналізу основних понять предмету дослідження свідчать про правомірність розглядати професійне педагогічне уміння, сформоване в процесі навчання у педагогічному училищі як показник готовності майбутнього вчителя до успішної навчальної діяльності, а конкретне уміння навчати

дитину вчитися- як системоутворюєче ядро практичної підготовки вчителя початкових класів у педагогічному училищі.

Поєднання у визначенні професійно значущого педагогічного уміння двох понять : "уміння навчати" та "уміння вчитися" виправдане системою навчальної діяльності, яка включає функціональні відношення умілості вчителя навчати і результату цієї роботи - уміння учня вчитися.

Різнобічне вивчення змістового тлумачення професійно значущого педагогічного уміння обумовило багатомірність побудови моделі інтегративного поняття "уміння навчати дитину вчитися", а саме: уміння педагога навчати і визначаємо як готовність вчителя на основі усвідомлення та засвоєння кінцевого результату навчальної діяльності (змістовий аспект), сформованості професійної мотивації (цілево-мотиваційний аспект), оволодіння складною системою цілевідповідних педагогічних дій (операційний аспект) успішно вирішувати дидактичні завдання. Отже, уміння навчати дитину вчитися розглядаємо як систему взаємодії мотиваційного, операційного та змістового компонентів.

СХЕМА-1

Структурний аналіз системи, як правило, пов'язаний з її функціональним аналізом, який має два аспекти: розкриття механізмів зовнішнього та внутрішнього функціонування. Згідно цьому поняття "уміння навчати дитину вчитися" розглядається на двох рівнях: першому - зовнішньому (предметному), другому - внутрішньому (ідеальному). (Див. схему-1).

Відповідно, змістовий компонент УНВ розглядається на першому рівні як педагогічні знання (теоретичні, практичні, смислові), на другому рівні - як образ результату дидактичної діяльності (уміння навчати).

Операційний компонент УНВ на зовнішньому рівні передбачає оволодіння дидактичними діями, на другому рівні - узагальненими способами вирішення педагогічних задач.

Цілево-мотиваційний компонент передбачає на першому рівні визначення особистісно значущих педагогічних цілей та завдань професійного самовдосконалення, на другому рівні - розвиток пізнавальних інтересів та педагогічної логіки; наявність мотивів навчальних дій як духовних засобів досягнення педагогічних результатів.

Аналіз літератури допоміг органічно поєднати ряд понять при побудові моделі професійно значущого педагогічного уміння: поняття образу кінцевого результату навчальної діяльності, дій та способів їх здійснення та поняття мотиваційної сфери особистості вчителя. Використання в сукупності цих двох сторін, на нашу думку, допомагатиме ефективно формувати професійну умілість у майбутнього вчителя початкових класів при підготовці його у педагогічному училищі.

У другому розділі "Дослідно-експериментальна робота з формування в учнів педучилища уміння навчати дітей вчитися" досліджуються педагогічні умови розвитку у майбутніх вчителів професійного уміння навчати дитину вчитися; розкриваються теоретичні основи програми моделювання дидактичної діяльності з формування у школярів уміння вчитися; обґрунтовуються вимоги до змісту, форм та методів організації процесу формування професійної умілість вчителя; досліджуються рівні розвитку цього феномену та зміни, що відбулися в стані готовності учнів педучилища до професійної роботи завдяки проведеному формульному експерименту.

Теоретичний аспект поставленої проблеми формування

в учнів педучилища УНВ вклячає питання визначення критеріїв та рівнів розвитку готовності майбутнього вчителя успішно виконувати дидактичну діяльність. Ступінь вираженості даного феномену характеризується такими критеріями, як: а) усвідомлення та прийняття педагогічної задачі; якість та повнота орієнтаційної основи дидактичної діяльності; в) самостійність і творчість у виконанні дій, що складають структуру дидактичної діяльності; г) узагальнення як поширення сформованого уміння навчати дітей вчитися на процеси-самоосвіти, самовдосконалення, самостійну пізнавальну діяльність майбутнього вчителя. На основі цих критеріїв встановлювались різні досліджуваного професійно значущого уміння вчителя початкових класів. Виявлено три рівні розвитку уміння навчати вчитися: високий, середній, низький.

Високий рівень передбачає стійку готовність майбутнього вчителя до навчання дітей вчитися, яка проявляється в орієнтації учнів педагогічного училища на розвиток пізнавальної самостійності школярів при складанні планів-конспектів уроків під час педагогічної практики, в педагогічному інтересі вихованців педагогічного училища до способів активного перетворення власної навчальної діяльності та її мотиваційної сфери, аналізу, корекції, самоконтролю, ставлення до неї.

Для середнього рівня властива стійка готовність учнів педучилища до навчання дітей вчитися, яка виражається у плануванні та виконанні комплексу педагогічних дій, спрямованих на вирішення вже поставлених задач; творчі елементи при складанні орієнтаційної основи дидактичної діяльності часто ситуативні, педагогічний інтерес зосереджений на організації засвоєння школярами навчального матеріалу, а не на результатах роботи дітей з цим матеріалом.

Низькому рівневі відповідає нестійка ситуативна готовність учнів педучилища до навчання дітей вчитися, залежна від зовнішньої стимуляції; дидактична діяльність, що, загалом, має репродуктивний характер: пізнавальні інтереси проявляються лише в ситуації позитивного оцінювання.

Визначені критерії формування УНВ були покладені в основу характеристики учнів 3^х- 4^х курсів педагогічного училища з різними рівнями сформованості у них готовності до навчання дітей вчитися.

До того ж, для більш точного визначення рівня розвитку досліджуваного феномену в учнів педагогічного училища ми внесли в методику вивчення УНВ індекс готовності майбутнього вчителя до навчальної роботи (I_r)— тобто, колективна думка викладачів педагогічного училища про ступінь розвитку пізнавальної діяльності їх вихованців, спрямованість її на вирішення професійних завдань, уміння майбутнього вчителя навчатися.

Внаслідок діагностування рівнів сформованості УНВ під час проведення дослідно-експериментальної роботи нами були виявлені суттєві зміни у їх розподілі (таблиця— 1).

Як свідчать дані таблиці, в умовах традиційно організованого процесу навчання учнів педагогічного училища педагогічним дисциплінам зрушення у формуванні УНВ незначні: в контрольній групі спостерігається тенденція зниження сумарного індексу готовності учнів педучилища до навчання дітей вчитися з усіх показників; зміни у процентному розподілі за рівнем розвинутості досліджуваного феномену не суттєві: домінує низький рівень сформованості готовності (44,09%); до того ж відбувається незначне збільшення кількості учнів з високим та низьким рівнем розвитку УНВ (на 1,08% та на 1,45%), а з середнім— зменшився на 2,53%. Це свідчить про те, що традиційні умови організації педагогічної підготовки майбутнього вчителя з метою сформувати у нього уміння навчати дітей вчитися не сприяють розвиткові його професійної готовності, а є переважно нейтральними до цього процесу.

Такі результати констатуючого дослідження спричинили до вирішення питання про експериментальні умови, які визначатимуть формуючі можливості підготовки майбутнього вчителя щодо розвитку у нього професійно значущого педагогічного уміння. До того ж, реальний стан справ у практиці підготовки вчителя у педучилищі поставив перед нами завдання визначити найбільш значущі умови, що впливають на розвиток достатнього рівня професійної умілості вчителя початкових класів (середнього чи високого).

Аналіз результатів дослідження (застосовує вся контерій X^2 (хі-квадрат), за коефіцієнтом спряєності "С") засвідчує статистично значущий взаємозв'язок рівня сформованості в учнів педучилища УНВ та досліджуваними умовами розвитку цього феномену. Для визначення серед них провідних був проведений біл і глаский стр-

Динаміка розподілу рівнів готовності
учнів педучилища до і після експерименту (від
загальної кількості чоловік у % та кількісному
показникові індексу готовності)

Г Р У П И																
Експериментальні										Контрольні						
Рівні	до експерименту					після експерименту					до експерименту			після експерименту		
	$\frac{B}{E} \%$	$i_{Г}$	$\frac{B}{E} \%$	$i_{Г}$	$\frac{B}{E} \%$	$i_{Г}$	$\frac{B}{E} \%$	$i_{Г}$	$i_{Г-}$	$i_{Г-}$	$\frac{B}{K} \%$	$i_{Г}$	$\frac{B}{K} \%$	$i_{Г}$	$i_{Г-i_{Г}}$	
3 ^н	40,36	9,49	43,24	10,39	19,24	13,95	12,19	17,48	4,46	7,09	44,09	15,54	45,54	15,49	-0,05	
2 ^н	40,34	18,89	48,47	20,84	50,32	30,11	48,71	50,32	11,22	29,48	42,54	35,29	39,81	34,99	-0,300	
1 ^н	19,34	33,94	18,29	35,43	30,44	34,05	39,10	38,93	0,11	3,50	13,57	46,19	15,65	45,67	-0,52	

тистичний аналіз. За допомогою коефіцієнту Чупрова (Т) встановили ступінь впливу кожного з компонентів формуючого потенціалу досліджуваних процесів на рівень готовності майбутніх вчителів навчати дитину вчитися. При цьому ми використовували такі співвідношення: вплив виражений слабо, якщо $T \leq 0,1$; помірно, якщо $0,1 < T \leq 0,2$; значно, якщо $0,4 < T \leq 0,5$; дуже сильно, якщо $0,5 < T \leq 1$.

Значний кореляційний зв'язок між змістовими компонентами формуючого потенціалу підготовки вчителя у педучилищі та рівнем розвитку в учнів УНВ свідчать про те, що ефективність досліджуваного процесу залежить в значній мірі від засвоєння майбутніми вчителями інформації про кінцевий результат професійної навчальної діяльності. При цьому показники коефіцієнту Чупрова інтерпретуються як "дуже сильний" вплив на формування високого рівня готовності ($T = 0,56$), "сильний" вплив на формування середнього рівня готовності ($T = 0,46$), "значний" - на низький рівень готовності до навчання дітей вчитися ($T = 0,32$).

Досліджуючи операційні компоненти формуючого потенціалу підготовки вчителя, ми передбачали, що сформувати необхідний рівень УНВ можна, озброївши майбутніх вчителів узагальненими способами вирішення дидактичних задач, а також певними дидактичними діями. Показники коефіцієнту Т свідчать про те, що не варто надто абсолютизувати важливість операційного компоненту педагогічної умінності, що формується в основному у межах теоретичної, а не практичної підготовки вчителя у педучилищі. Так, результати дослідження показують, що менш значущою для успішності процесу формування УНВ є умова власного пошуку узагальнених способів вирішення педагогічних задач ($T = 0,19$), а на рівні середньої значущості виступає умова орієнтувати майбутніх вчителів при визначенні ними дидактичних завдань на кінцевий результат навчальної діяльності. Такий факт пояснюємо складністю теоретичної підготовки вчителя, не зорієнтованої на результати його майбутньої професії, а також специфікою практики, завдання якої також обмежені. Сформоване у такій ситуації професійне уміння вчителя можна розглядати швидше як орієнтовне, ніж виконавче. При цьому операційний компонент є лише проекцією його теоретичної готовності до навчальної роботи зі школярами.

Таким чином, результати проведеного дослідження ставлять під сумнів традиційну думку про те, що сформувати педагогічне уміння у майбутніх вчителів можна, навчавши їх в першу чергу певних

дій та операцій.

Таке припущення підтвердили показники впливу цілево-мотиваційного компоненту на рівень готовності учнів педучилища до навчання дітей вчитися.

У першу чергу йдеться про умову постановки майбутнім вчителем особистісно значущої педагогічної мети ($T=0,54; 0,44; 0,36$). По-ставлене під час вивчення педагогічних дисциплін питання "для чого?" та відповідь на нього, професійні інтереси та завдання самовдосконалення - все це якнайкраще і найповніше розвиває мотиваційну сферу поведінки учня педучилища, націлює його волюву активність на предмет теорії педагогіки.

Підготовка вчителя у педучилищі великою мірою залежить від організатора-викладача, який є важливою структурною ланкою навчально-виховного процесу. Треба лише, щоб він був переконаний в істинності своєї педагогічної місії, вносив у свою роботу індивідуальний та особистісний компонент і органічно включав завдання підготовки вчителя у свої життєві цілі. За коефіцієнтом Чупрова така позиція викладача педагогічних дисциплін визначається як "дуже сильний" вплив на високий та середній рівні розвитку в учнів педучилища уміння навчати дитину вчитися ($T=0,58; 0,56$).

Реалізувати названі умови формування уміння навчати дітей вчитися під час практичної підготовки вчителя початкових класів у педучилищі можна за рахунок розробки та впровадження програми моделювання навчальної діяльності відповідно до ознак її кінцевого результату. Така програма містить у собі ряд теоретичних положень, а саме: специфіку педагогічних дій як засобів формування інших умінь; функціональність педагогічних дій та повторюваність їх структурних одиниць відповідно до педагогічного результату.

На нашу думку, структура педагогічних дій зумовлюється характером їх кінцевого результату, а структурні одиниці та закони їх комбінацій схожі до структурних одиниць наслідків цих дій.

Це положення має важливе значення при формуванні структури педагогічної освіти взагалі: воно передбачає систему певних об'єктивних детермінант педагогічного уміння, відокремлює автономні структурні одиниці педагогічного результату, диктує правила їх групування, що дозволяє спрогнозувати наймогливіші варіанти певного педагогічного явища.

Оскільки структурні одиниці навчальної діяльності вчителя є похідними, залежними від елементів структури результату,

то при підготовці вчителя необхідно звертати увагу на функціональні залежності, які дають можливість на основі знань визначати відповідні системи педагогічних дій, тобто створити програму діяльності, необхідну для одержання даного результату.

Оволодіння професійною навчальною діяльністю і, зокрема, способами виконання різних педагогічних дій для досягнення певного результату вимагає, щоб: а) при формуванні різних новоутворень як компонентів пізнавальної самостійності учнів реальний структурний елемент (навчальні дії) і спрямовуючий ідеальний елемент (мотиви, цілі) варіювались, утворюючи різні системи педагогічних дій та способів їх виконання для досягнення заданого результату; б) розмаїтості форм відображення в педагогічних діях змісту навчальних дій школярів; розмаїтості видів досвіду, який передається учням у процесі навчання.

При розвиткові умінь навчати вчитися у майбутнього вчителя необхідно формувати певний склад діяльності, і перш за все таких компонентів : а) аналіз суб'єкту навчальної діяльності як носія форм результатів цієї діяльності; б) визначення способу впливу на учня і шляхів організації системи його відношень; в) розробку способів досягнення запланованого результату; контрольні навички за ефективністю розробленого способу впливу і на основі цього - корекція вирішення педагогічних задач.

Основу нашого формуючого експерименту склала організаційно-педагогічна система, що об'єднує як вище визначені умови розвитку в учнів педучилища УНВ, так і технологію взаємодії викладача та учнів педучилища, у становленні якої ми визначили чотири етапи: перший етап формування професійно значущого умінь описує прийняття та осмислення викладачем та його учнями моделі організації сумісної діяльності, спрямованої на вирішення основних завдань підготовки та самовдосконалення майбутнього вчителя початкової школи. Умови, що забезпечують цей етап формування педагогічного умінь, реалізуються у змісті перших навчальних занять. Другий етап роботи характеризується плануванням сумісної діяльності, в результаті якого у майбутнього вчителя розвивається навичка визначати дидактичну задачу відповідно до розуміння основних завдань майбутньої професійної діяльності та аналізу умов їх реалізації. Дидактичне забезпечення функціонування даного етапу проявляється в організації роботи над програмою моделювання навчальної діяльності відповідно до ознак її кінцевого результату. На

третьому етапі формування професійного уміння навчати вчитися учні педучилища вчать будувати алгоритм своєї майбутньої дидактичної діяльності, виконувати основні педагогічні дії. Умови, що забезпечують реалізацію цього етапу, проявляються у заняттях-зустрічах, побудованих за принципом театрального дійства, дискусій, систематизації знань та їх застосування в нестандартних ситуаціях; в роботі над темами шкільного підручника та у плануванні передачі дітям власного досвіду (інформаційного, художньо-естетичного, морального)". На четвертому етапі розвитку професійного уміння в учнів педучилища формуються навички педагогічного передбачення, професійного самовдосконалення. Умови, даного етапу реалізуються в різних формах зустрічей-консультацій, індивідуальних бесід, у роботі над щоденником професійного саморосту майбутнього вчителя.

В результаті проведеної експериментальної роботи, спрямованої на підвищення ефективності формування уміння навчати дітей вчитися в умовах підготовки вчителя початкових класів у педагогічному училищі, були одержані результати, що відображені у таблиці-1.

- Аналіз даних таблиці показує, що у експериментальних групах в порівнянні з контрольними підвищився якісний зміст низького рівня сформованості в учнів педучилища уміння навчати дітей вчитися, збільшилась кількість учнів з середнім та високим рівнем розвитку УНВ (у два рази), домінувати став середній рівень сформованості даного феномену.

Кореляційний аналіз результатів формуючого експерименту дозволив зробити висновок про те, що одержані зміни не випадкові, оскільки на рівні ймовірності 0,1% є суттєвими ($t = 2,06$, $t > 2$).

Таким чином, одержані результати свідчать про ефективність застосування організаційно-педагогічної системи формування професійно значущого уміння навчати дитину вчитися при вивченні педагогічних дисциплін у педучилищі.

Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки:
-Професійно значущі педагогічне уміння вчителя початкових класів визначаємо як уміння навчати дітей вчитися.

Уміння навчати дітей вчитися визначаємо як інтегративну властивість особистості майбутнього вчителя, зафіксовану у структурі його світогляду як стан готовності до дидактичної діяльності, що проявляється у підпорядкуванні системи розумових та практичних дій учня педагогічного училища сформованому у нього професійному обов'язку навчати дитину вчитися.

-Дослідження уміння навчати дитину вчитися передбачає вивчення трьох аспектів його розвитку: змістового, операційного, цілево-мотиваційного.

Розвиток змістового компоненту УНВ вимагає відображення у роботі викладача об'єкту діяльності школярів початкових класів (знань, умінь, відношень) та формування на цій основі в учнів педагогічних училищ образу кінцевого результату їх майбутньої дидактичної діяльності.

Формування цілево-мотиваційного компоненту УНВ передбачає стимулювання та активізацію у майбутніх вчителів справжньої педагогічної мотивації професійної діяльності: такі результати проявляються у роботі над професійним самовдосконаленням, у проявах розвинутого педагогічного інтересу та ознак професійно спрямованого мислення, в умілому визначенні особистісно значущої педагогічної мети.

Розвиток операційного компоненту пов'язаний з моделюванням педагогічної діяльності вчителя відповідно способам наближення школярів до кінцевого результату їх діяльності—до уміння навчатися. Тому розроблена навчальна програма з моделювання дидактичної діяльності вчителя початкових класів. Проаналізовані її теоретичні положення, що вказують на специфіку педагогічних дій як засобів формування умінь учнів, на функціональність педагогічних дій та повторюваність їх структурних одиниць відповідно до ознак педагогічного результату.

-Реалізація провідних педагогічних умов (організаційних, координаційних, методичних) забезпечила оптимальне функціонування організаційно-педагогічної системи формування професійно значущого уміння вчителя початкових класів, про що свідчать якісні зміни в рівнях сформованості готовності майбутнього вчителя до навчання дітей вчитися.

-Процес формування досліджуваного феномену (УНВ) значно підвищується, якщо реалізувати певну технологію взаємодії викладача та учнів педучилища, яка передбачає дотримання поетапності при організації та здійсненні формування УНВ, об'єктивну діагностику рівнів сформованості готовності майбутніх вчителів до навчання дітей вчитися; активізацію формуючого потенціалу підготовки вчителя у педучилищі в цілому та окремих його компонентів; використання індивідуального та диференційного підходів до учнів педучилища в процесі їх навчання; створення комплексу засобів взаємодії викладача педагогічних дисциплін та його вихованців з опорою на індивідуальні та колективні форми роботи, контроль результативності такої взаємодії, спільне її обговорення та аналіз.

Складність та багатоаспектність проблеми формування професійно значущого вміння вчителя початкових класів не вичерпується проведенням дослідженням. На подальше вивчення чекають питання аналізу інших професійно значущих умінь вчителя, слідуючи вимозі відображення у їх змісті результатів педагогічної роботи, визначення основ класифікації цих умінь та загальних умов ефективності їх формування в процесі підготовки вчителя початкових класів; питання наступності у формуванні УНВ в учнів педучилищ та студентів педагогічних вузів.

Матеріали дослідження відображені у п у б л і к а ц і я х:

1. Деякі методи діагностики та формування у майбутніх вчителів вміння навчати вчитися ((Проблеми вищої школи, вип.77, -К., 1992.
2. Програма для педагогічних училищ (викладання у початкових класах): Організація самопідготовки в школах-інтернатах та дитячих будинках, -К., РУМК, 1992 (у співавторстві).
3. Методичні рекомендації на допомогу студентів-практикантів, - Ніжин, 1989 (у співавторстві).
4. До питання формування професійної умілості в процесі підготовки вчителя ((Формування професіоналізму майбутніх педагогів в умовах педагогічного вузу: Тези науково-практичної конференції- Кривий Ріг, 1992 (у співавторстві).
5. До проблеми створення програми підготовки майбутнього вчителя (там же).
6. До питання теорії та практики формування педагогічних умінь майбутнього вчителя ((Теоретичні основи формування професіоналізму студентів педвузу: Тези науково-практичної конф., Тернопіль, 1991.
7. Творча гра "Проект" як засіб активізації самостійної пізнавальної діяльності студентів ((Психолого-педагогічні основи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів: Тези науково-практичної конференції., - Вінниця, 1992.

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100431991

модписано в печать 19.04.94. Формат 60х84/16
Бум. писчая. Офс.печ. Усл.печ.л. 1.0, Уч.изд.л.0,8
Т = 100 экз. Заказ 21.

НГПИ. г.Нежин, Кравивянского, 2.